

Eero Rechartt

Paha meissä ja maailmassa

Mitä on paha? Mikä on pahan ja pahuuden kokemus? Milloin sanomme, että ihminen tai hänen tekonsa on paha?

Aloittakaamme pahuuden kokemuksesta. Kirjassaan "Pahan symboliikka" ranskalainen filosofi Paul Ricoeur (Ricoeur 1967) puhuu siitä, että paha on ollut alussa sitä, mikä on ollut outoa, käsittämätöntä, odottamatonta ja hämmästyttävää. Tuleen hyppäävä sammakko on kauhistuttava pahan edustaja ja saastainen, koska se ei sovi tavaksi tulleeseen ja ohjeeksi muodostuneeseen havaitsemiseen, ajatteluun ja tunteeseen. Joka ei tavaksi ja ohjeeksi muodostuneeseen sovi, on uhka; paha, joka on suljettava pois vaikka äärimmäisiä keinoja käyttäen. Lika, joka on vailla selvää muotoa ja väärässä paikassa, erite tai uloste, jota ei ole pystytty hallitsemaan, on "paha". Myöhemminkin "tahra" säilyttää aivan tietyn merkityksen, esimerkiksi "tahra kunniaassa". "Pahan" ja "synnin" käsite ei koskaan pääse kokonaan irti tuosta merkityksestä. "Lankeaminen", "raiteilta suistuminen", "polulta eksyminen", "jonkin rikkomisen" ovat kaikki pahan symboleja. Kaikki kuvaavat jotain, jota ei ole voitu hallita ja joka ei sovi siihen kokonaisuuteen, josta on kysymys.

Paha on sellaista, joka uhkaa meitä käsittämättömyydellä, outoudella, vieraudella ja pohjimmaltaan avuttomuudella. Se ei ole "minua" tai "meitä", vaan uhkaavalla tavalla vierasta ja hallintani ulkopuolella olevaa. Välittömän pahan kokemuksen herättää myös se, joka on hallintani ulkopuolella olevaa minussa itsessäni. Se ei ole jaettavissa toisten kanssa. Se uhkaa tehdä minusta ulkopuolisen, uhkaa suistaa minut yksinäisyyden ulkoisimpaan pimeyteen, jossa vallitsee itku ja hammasten kiristys.

Mistä taasen tunnemme hyvän? Hyvä ihminen kulkee tahrattomana oikeata tietä. Hän ei uhkaa meitä oudolla olemuksella, ei käsittämättömillä vierailta ajatuksilla eikä omituisilla teoilla. Hyvä ei houkuttele meitä lankeamaan eikä eksymään. Hyvä meissä ja toisessa ei suista meitä raiteiltaan; se auttaa tuntemaan, että hallitsemme elämämme ja pystymme säilyttämään sen ehjänä ja kokonaisena. Hyvä yhdistää meitä toisiin ja suojelee meitä kaikelta avuttomuudelta, yksinäisyydeltä ja ulkopuolisuudelta. Hyvä suojelee meitä pahalta ja toimii kaikessa sitä vastaan. Hyvä on jumalallista. Sillä on valta ylitse kuoleman, tuon käsittämättömimmän kaikista uhkista, jonka kokemisesta elävillä ei ole tietoa.

Antiikin Kreikassa kuolemattomuuden takasi kyky olla uskollinen päämäärille, kyky toimia niiden hyväksi, niitä unohtamatta ja niistä tinkimättä, kyky pitää elossa aatteita ja

tavoitteita. Kun tehtävä, aate tai uskonto vaativat, ei oman tai läheisen hengen menetyksään houkutella poikkeamaan oikealta tieltä. Omasta tuskastaan ja puolisonsa raivosta huolimatta Agamemnon uhrasi rakkaimman tyttärensä Ifigenian, jotta jumalat antaisivat tuulen puhaltaa ja laivasto pääsisi lähtemään kotimatalle. Eroottinen intohimo ja rakkaus viettelivät pahaan kuolemaan. Nuoret viettelevät naiset olivat vaarallisia; he uhkasivat tuholle ja pahalla kuolemalla, koska he houkuttelevat miehiä luopumaan tehtävästään. Viettelevä Kirke houkutteli Odysseusta jäämään lemмен pauloihin ja fyysiseen kuolemattomuuteen mutta samalla unohdukseen. Odysseus jätti Kirken, koska hän piti arvokkaampana sitä moraalista kuolemattomuutta, joka seuraa tehtävän täyttämistä ja jäämistä sankarina ihmisten mieliin (Vernant 1986). Kun nuoret miehet iskivät yhteen taistelussa, oli houkutusena osoittaa toista kohtaan rakkautta. Taistelun päämäärä oli kuitenkin vastustajan surmaaminen, ja se oli toteutettava henkilökohtaisista tunteista huolimatta.

Kreikkalaisen käsityksen mukaan hengen menetyksensä sellaisenaan oli rauhallinen tapahtuma, jossa miespuolinen Thanatos saatteli kuolleen rauhan tyssijolle. Paha kuolema kuvattiin mädättäväksi ja raatelevaksi, sen mytologiaa edustajia olivat naispuoliset olennot Gorgo ja Ker, jotka raatelivat ja söivät uhrinsa. Pahan kuoleman uhka oli kuitenkin voitettavissa. Kun toteutan hyviä päämääriä olen hyvä. Jumalat eivät silloin minua unohda, ja muistoni säilyy ihmisten mielissä kuoleman tuolle puolen. Sankareita ovat ne, jotka pysyvät uskollisesti oikealla tiellä vaikka se johtaisi traagisiin seurauksiin, vaikka se johtaisi oman ja läheisten hengen menetykseen.

Unohdus ja paha raateleva ja ahmiva kuolema uhkaa niitä, jotka lankeavat ja eksyvät oikealta tieltä. Näin oli antiikin Kreikassa. Kuitenkin kreikkalaisen kulttuurin päämäärä- ja tehtäväkeskeinen käsitys elämästä, kuolemasta, sankaruudesta ja hyvästä on tuttua vielä tänä päivänä. Tarvitsee vain katsoa Villin Lännin elokuvaa, niin kohtaamme siellä yksinäisen ratsastajan, sankarin, joka vaeltaa toteuttamassa tehtäväänsä. Hän taistelee paikallisia tyranneja kuten lahjottuja sheriffejä ja rahanahneita riistäjiä vastaan ja on valmis uhraamaan oman ja tovereidensa hengen. Hän toteuttaa nykyaikaisessa muodossa Platonin valtiofilosofiaa, jossa tyrannin tunnistaminen ja poistaminen kansalaisyhteisöstä on edellytys yhteisen hyvän toteuttamiselle.

Kysymys on toki enemmän kuin kreikkalaisten luomasta perinteestä. Kyse on ihmisen osaksi tulleesta tehtävästä rakentaa olemassaolonsa mieli maailman ja sen minuutta luovien ja minuuden kokemusta varjelevien sisäisten tehtävien varaan. Olemme ihmisinä tuomitut suojelemaan ja puolustamaan minuuttamme kaikella ehdottomuudella. Pahan ja lopullisen kuoleman on minuuden tuhoutuminen. Ruumiillinen kuolema saattaa olla pieni hinta sen estämiseksi. Pahan kokemus on alunperin kokemus itseäni ja maailmankuvaani uhkaavasta kaaoksesta. Hyvää on se, mikä poistaa kaaoksen uhan ja suojelee siltä.

Puolustaessamme minuuden tukipilareita ja pyrkiessämme poistamaan niihin kohdistuvaa uhkaa saatamme kuitenkin joutua alueelle, jossa irrationaalinen pakko,

jopa suoranainen hulluus saavat ylivallan. Silloin kehittyi hyvän ja pahan sekasorto, jossa inhimilliset kärsimykset voivat kasvaa valtaviin mittoihin. Maailmansotien taistelulentät tuottivat ennen näkemättömät määrät sekä sankareita että sotilas- ja siviiliuhreja. Entisen Jugoslavian alueella on puolustettu sankarillisesti kansallisyllpeyttä ja uskontoja, noita minuuden ja itsetunnon tärkeitä tukipilareita. Erilaisuus, eriroutisuus ja vierasuskaisuus ovat saastaisia pahan edustajia, joiden poistaminen ja tuhoaminen on jokaisen yhteisönsä hyvän jäsenen ensimmäinen velvollisuus. Seurauksena on ollut kaoottinen ja julma primitiivinen heimosota keskellä Eurooppaa. Niin sanotusti "sivistyneet" poliittiset ja sotilaalliset päämäärät ovat siinä sivuseikkoja.

Kylmän sodan aikana ydinaseiden asiantuntijat laativat skenaarioita tulevaisuudessa käytävän ydinsodan varalle. USA:ssa laadituista suunnitelmista on varsin yksityiskohtaista ja valaisevaa tietoa. Tarkoituksena oli luoda ydinasestrategia, joka tekisi ydinasehyökkäyksen vastapuolelle järjestömäksi yritykseksi. Strategiset suunnitelmat johtivat toinen toistaan mahdottomampiin lopputuloksiin. Kun niissä arvioitiin uhrien määrää luotiin käsite megaruumis, joka tarkoitti miljoonaa kuollutta. Erään – voitolliseksi katsotun – skenaarion mukainen ydinsota aiheuttaisi omalle maalle sadan megaruumiin, Neuvostoliitolle ja sen naapurimaille viidensadan megaruumiin tappiot. Siinä ohessa ekokatastrofi kohtaisi koko maapalloa. Merkillisintä oli se maanisen innostunut mieliala, jonka vallassa tehtäväänsä vihkiytyneet strategit suunnitelmiinsa paneutuivat. Jotkut mukana olleet poliitikot ja asiantuntijat ovat kertoneet jälkepäin, että he vasta myöhemmin – tehtävästään jo etäännyneinä – kykenivät näkemään noiden suunnitelmien jo alun alkaen mielettömät lähtökohdat (Herken 1985, Joenniemi 1987, Rechartt 1987). Kun ydinasestrategit pyyhkäisivät skenaarioissaan olemattomiin kansakuntia ja tuhosivat valtaosan sekä maailman ekosysteemiä että inhimillistä kulttuuria, he olivat uskollisia tehtävälleen. He suojelivat omaa minuuttaan.

Minuudesta

Minuuden kokemus

Välitön kokemuksellinen minuus on elossa olemista, toimimista ja hallinnan kykyä. Minuus on myös hallittavissa olevan kokonaisuuden kokemus, kokemus jostain "omasta". Minän kokeminen on esikielellinen tapahtuma, jota voidaan likimääräisesti ilmaista näin: "Se, joka pystyy aikaansaamaan ja palauttamaan elossa olemisen ja toimintakyvyn kokemuksen, se on *Minä*". Vastakkaista kokemusta kuvaavat pysähtyneisyys, avuttomuus, lamaannus, olemattomuus ja elottomuus. Minuuden menettäminen voi yltää romahdusmaisiiin mittoihin, jolla kokemuksella on suuri merkitys psykopatologiassa. Sen välttäminen ohjaa myös jokapäiväistä arkielämäämme. Meidän kohtalomme ihmisinä on suojella minuuttamme kaikella ehdottomuudella. Sen suojeleminen ja jatkuvasti uusissa tilanteissa uudelleen luominen vaatii jokahetkistä ponnistelua, jatkuvaa psyykkistä työtä tai laajamittaista suojautumista tuolta monesti

varsin vaivalloiselta tehtävältä. Kysymys on irrationalisesta pakosta: on tilanteita, joissa mikä tahansa menetelmä minuutta uhkaavan hallitsemiseksi on siedettävämpi ja vähemmän paha kuin avuttomuus tuon uhkan suhteen.

Kulttuurit minuuden suojelejana

Kulttuuri tekee säännön sellaisista tavoista toimia, tuntea, havaita ja ajatella, jotka mahdollistavat häiritsevältä pahalta suojautumisen ja siitä vapautumisen. Se institutionalisoi eli laitostaa minuuden suojelemisen menetelmiä. Paha on sijoitettava ulkopuolelle: itsen ulkopuolelle ja yhteisön ulkopuolelle. Platon tunnistaa pahan tyrannissa. Tyranni tuhoaa toisten minuuden ja musertaa ne, jotka ajattelevat. Kun tyranni liittolaisineen karkotetaan yhteisön ulkopuolelle, yhteisö tulee hyväksi. Minuuden raja käy silloin selväksi, eikä minuus enää sisällä mitään kaoottista eikä hallitsematonta (Girard 1977).

Sotakulttuuri

Sotakulttuureista ja vihollissuhteiden luomisen kulttuureista on alettu puhua identiteetin eli minuuden rakentamisen instituutioina. Tarvitsemme erilaisuutta, vihollista, jotta käsitys itsestämme selkeytyisi. Vamik Volkan, joka itse on syntyjään Kyproksen turkkilainen, ottaa esimerkiksi kreikkalaisten ja turkkilaisten vaatetuksen, joiden ainoa ero on erivärinen vyö. Vyön väri yhdistää ystävät ja erottaa viholliset. Se tukee kummankin kansanosan identiteettiä (Volkan 1988).

Sodankäynti saattaa jo alunperin olla identiteetin luomiseen tähtäävä kulttuuri-instituutio (Pasquinelli 1984). Entä miten teoriaan sodasta ja vihollisuudesta identiteetin luomisen välineenä sopivat alkukantaiset sodat ryöstö-, raiskaus- ja orjien sieppausretkinä? Tai miten noihin ajatuksiin vihollisuuden luonteesta sopii se toteamus, että jo pieni lapsi, ennen kuin kykenee mitenkään itseään puolustamaan, hyökkää toisen lapsen kimppuun ja vie hänen tavaroitaan? Olen taipuvainen ajattelemaan, että kysymyksessä ei ensisijaisesti ole pyrkimys rakentaa minuutta rajoja ja eroja luomalla, vaan tarkoituksena on ottaa haltuun ympäröivää maailmaa ja oman itsen kykyjä hyvin esineellisellä ja arkaaisella tavalla. Minuuteni suojeleminen vaatii, että otan riistämällä ja tuhoamalla hallintaani sen, jota en saa liitettyksi maailmani osaksi ymmärtämisen ja tietämisen avulla enkä vastavuoroiseen suhteeseen pääsemällä.

Uskonto, tiede ja tekniikka minuuden suojana

Englantilainen antropologi Evans-Pritchard (1965) tutki primitiivisiä maagisten uskomusten varassa eläviä kulttuureita psykologisesti sisältä päin. Hän kritisoi antropologien taipumusta nähdä primitiivisten kulttuurien ja niiden uskonnollisten menojen olevan seurausta kehittymättömyydestä, tietämättömyydestä ja väärinkäsityksistä. Hän alkoi itse elää tuollaisen kulttuurin mukaan. Hän kävi poppamiehen luona ryhtyessään johonkin toimeen ja pyysi tätä suorittamaan

asiaankuuluvat menot kun hän lähti vaikkapa matkalle Lontooseen. Hän totesi, että sellainen elämä on aivan "järkevää", järkevää siinä mielessä, että se on eräs tapa elää elämäänsä siten, että se tuntuu riittävän turvalliselta, että minuus ei ole liiaksi uhattuna. Välittömän kokemuksen kannalta ja minuutta suojelevan merkityksen kannalta katsottuna tuollainen kulttuuri on yhtä toimiva kuin mikä muu tahansa.

Sama irrationaalinen tekijä on mukana kaikissa kulttuureissa. Minuuden puolustamisen pakon löytää myös rationaalisesta länsimaisesta tieteestä. Tarpeen tullen on irrationaalisinkin keinoin aina ylläpidettävä sellaisia käsityksiä ja sellaista elämisen kulttuuria, että minuus ei ole liiaksi uhattuna. Kun minuus on todella uhattuna, alkavat tieto ja rationaalisuuskin palvella irrationaalisella tavalla minuuden suojelemista. Ne eivät enää silloin ole todellisuuden käsityksessään yhtään maagista maailmankuvaa etevämpiä.

Tästä on ollut esimerkkinä ydinaseiden kanssa työskennelleiden asiantuntijoiden taipumus suhtautua aiheeseensa. Olemme astuneet ydinaikakauteen varustettuna kulttuuriperinteellä, joka on peräisin klassisesta länsimaisesta kulttuurista ja teollistumisen aikakaudelta. Ydinräjähteen kyky tuhota kaikki se mikä meille edustaa elämää ja minuutta on kulttuuriperinteellemme uusi ja käsittämätön uhka. Silloinkin kun kuolema meidän kulttuurimme tuntemassa mielessä on kaikkein traagisimmillaan ja järkyttävimmillään, se ei ole ydinaikakauden kuolema. Vastuuseen joutuneet ydinaseiden asiantuntijat ja strategit olivat taipuvaisia käyttämään sellaisia psykologisia suojausmenetelmiä, jotka ovat yleisinhimillisiä silloin, kun minuuteen kohdistuu äärimmäinen uhka. Heidän keskuudessaan esiintyi eräänlaista hulluutta, jota voisi kutsua ydinmaniaksi. He alkoivat suojella uhattua minuuttaan mahtavuus- ja kuolemattomuuskuvitelmillä ikään kuin olisivat menettäneet todellisuustajunsa. Ydinasestrategiset skenaariot tähtien sota -suunnitelmaa myöten olivat uhattuna hulluksi tulleen minuuden psykologisia skenaarioita, jotka toimisivat tositalanteessa yhtä puutteellisesti kuin psykoottisen henkilön yritykset suojausmenetelmällä todellisuudelta. Eikä tuo ydinmania koskenut mitään erityistä häiriintyneiden ryhmää asiantuntijoiden joukossa.

Miksi ydinstrategisten skenaarioiden hulluus muistuttaa psyykkisesti sairaan ihmisen mielentilaa? Kysymys ei ratkea sillä, että yrittäisimme etsiä henkilökohtaista patologiaa vastuuhenkilöistä. Kysymys on hulluudesta, jossa terveet ovat tehokkuudessaan sairaita paljon vaarallisempia. Yhteinen piirre perustuu siihen, että kummallekin – sekä psykoottiselle henkilölle että ydinasestrategille – on rakentunut sellainen maailmankuva, jossa ei ole hyväksyvän vastavuoroisuuden mahdollisuutta. Sellainen maailma on niin uhattu, että tuhoavuus on väistämätöntä.

Ydinasestrategian perusteiltaan väärä lähtökohta, josta nuori tutkijapolvi USA:ssa oli alkanut puhua (Herken 1985), olivat ne perusoletukset, jotka sulki pois kaksi mahdollisuutta. Ensimmäinen oli neuvottelemisen ja vastavuoroisuuden menetelmien kehittäminen. Toinen oli käynnistettyjen tapahtumien kaotinen, täysin ennakoimaton

kulku. Ensimmäinen niistä koskee inhimillistä tekijää, toinen myös luonnonlakien mukaista tapahtumien kulkua.

Ennakoitavuuden harha

Muutamia vuosia sitten, öljytankkeri Exxon Valdezin katastrofin jälkeen, eräs tuntemani Exxon-yhtiön tutkimusyksikössä työskentelevä henkilö kertoi, että inhimillisestä tekijästä johtuvien tuhojen estämiseksi yhtiön psykologinen tutkimusryhmä oli saanut tehtäväkseen ihmisen käyttäytymisen yksityiskohtaisen ennakoimisen. Se kuvaa hyvin sitä, mitä psykologiselta ja luonnontieteelliseltä tiedolta odotetaan: sen odotetaan pystyvän tapahtumien tarkkaan ennakointiin.

Ymmärrämme helposti, että tuollainen tieto olisi käytännössä hyvin tarpeellista, mutta käytännön tarpeen lisäksi kyse on siitä, että ollakseen hyvää tiedon on suojeltava yllätyksiltä, ennakoimattomalta, oudolta ja ainutkertaiselta; sen on suojeltava minuutta. Viime vuosina on kuitenkin tunnistettu, että ennakoimattomuus on sisäänrakennettu, ei pelkästään ihmisiin ja elolliseen luontoon, vaan myös fyysikaalista luontoa koskevaan tietoon. Kaaosteoria on osoittanut, että täysin lainalaisetkin tapahtumat kehittyvät ennen pitkää ennakoimattomaan suuntaan siitä syystä, että vähäisinkin muutos lähtöarvoissa johtaa odottamattomiin tapahtumiin. Säätieilijät kutsuvat sitä perhosefektiiksi: perhosen siivenisku Amazonvirran alueella saattaa johtaa hirmumyrskyyn Texasissa. Kun avaruusraketteja lähetetään radalleen, joudutaan samasta syystä lentorataa korjaamaan jatkuvasti. Elämme maailmassa, josta ennakoimatonta ja kaoottista ei voida sulkea pois. Ihmisen psyydessä on kuitenkin – tai kenties juuri siksi – alttius jatkuvaan sotatilaan ennakoimatonta, paikkaansa löytämätöntä ja häiritsevää kohtaan.

Kysymys tuhoamisvietistä

Freudin ajattelun galileinen pyrkimys

Sigmund Freud oletti, että ihmisen psyydessä toimii häiriöille ja häiriön uhalle hyvin herkkä jatkuva seuranta- ja poistamispyrkimys. Se toimii tietoisien harkinnan ulkopuolella ja tekee sen eräänlaisella viettimäisellä itsepäisyydellä. Tuota olettamustaan hän käsitteli kirjoituksessaan "Mielihyväperiaatteen tuolla puolen" (Freud 1920). Psykoanalyttisessa kirjallisuudessa puhutaan mielellään erityisestä aggressiovietistä, joka etsii tyydytystä hyökkäävyyden ja tuhoamisen eri muodoista. Aggressiovietti voi tuon teorian mukaan myös tyydyttyä korviketoiminnoilla kuten kilpailuilla, peleillä ja leikeillä ja yleensä vaikeuksien ja vastusten kanssa kamppailemalla. Sublimoituna se on hyödyllinen käyttövoima. Myöskin sanotaan, että on tärkeää erottaa hyvä ja suojeleva aggressiivisuus pahasta ja tuhoavasta aggressiosta ja terve aggressio sairaasta.

Freudilla oli kuitenkin mielessään jotain muuta. Jotta voisimme ymmärtää hänen ajatteluaan, on poikettava hetkeksi tarkastelemaan sitä, kuinka fysikaalinen maailmankuvamme on kehittynyt aristoteelisesta galileiseksi. Fysiikasta alkunsa saanut galileinen ajattelutapa on hitaasti tunkeutumassa myös biologiaan ja psykologiaan. Freudin ajattelulle oli alusta alkaen ominaista galileinen pyrkimys. Intuitiivisesti hän pyrki vapautumaan aristoteelisesta perinteestä, jonka läsnäolo on psykologiassa edelleen varsin vahva.

Aristoteelista ajattelua on käsitys siitä, että olioiden käyttäytyminen riippuu niiden ominaisuuksista: raskaat kappaleet putoavat nopeasti ja kevyet hitaasti; hyvä aggressio saa aikaan hyvää ja paha aggressio saa aikaan tuhoa; liekki ja höyhen kohoavat ylöspäin, koska niillä on sama ominaisuus. Ominaisuuksille annettu keskeinen asema johtaa tarpeeseen luokitella niitä loputtomasti, ja luokittelu on usein arvoväritteistä ja hyötynäkökohtiin perustuvaa. Aristoteelisessa ajattelutavassa lainalaisuudet päätellään seurauksista ja lopputuloksista, siitä mikä tapahtuu tavallisesti tai usein. Lainalaisuus näkyy samanlaisena tuloksena: siinä että raskas kappale putoaa tavallisesti nopeammin kuin kevyt ja että hyvä aggressio on hyödyllistä kun taasen paha aggressio on haitallista.

Galilei toi uuden ajatustavan fysiikkaan. Hän osoitti lainalaisuuden, painovoiman, joka koski kaikenlaisia kappaleita yhtä lailla niiden ominaisuuksista riippumatta. Galileisen ajattelutavan mukaisesti lainalaisuutta ei voi päätellä lopputuloksesta, joka on samanaikaisista, erilaisista ja usein tilapäisluontoisista tekijöistä johtuen vaihteleva, jopa ainutkertainen. Niinpä painovoiman alainen kappale voi pysyä turvallisesti paikallaan, se voi lentää ilmassa tai kellua veden päällä tai se voi kiertää taivaankappaleena rataansa avaruudessa. Galileinen ajattelutapa yhtenäisti tavattomasti fysikaalista maailmankuvaa. Se vähensi tarvetta luokitella hedelmättömästi ominaisuuksia ja poisti tarpeen puhua erikseen maallisista ja taivaallisista ilmiöistä (Lewin 1987).

Jälkimaailma on kuitenkin Freudia tulkitessaan ollut taipuvainen soveltamaan hänen ajatuksiaan aristoteelisella tavalla ominaisuuksia ja luokitteluita etsien. Sellaisilla kliinisen kielenkäytön ilmaisuilla kuin "terve", "sairas", "hyvä", "paha", "narsistinen", "psykoottinen", "varhainen", "kehittymätön" jne. voi olla oma käyttönsä alustavassa kuvauksessa. Ne saavat kuitenkin helposti sen merkityksen, että ne ovat lainalaisuuksia ilmaisevia luokitteluita, jotka sellaisenaan riittävät selitykseksi. Freudin galileinen ajattelu oli jo aikaisemmin ilmennyt hänen seksuaaliteoriassaan. Sen mukaan seksuaalisuus on erittäin monimuotoista ja ilmenee monissa aikaisemmin tunnistamattomissa yhteyksissä. Se kestää läpi elämän ja saattaa olla vaikuttavana tekijänä myös psyykkisissä häiriötiloissa. Freudin ajatus, että seksuaalisuus on psyykessä vaikuttava pysyvä voimatekijä toi psykologiaan galileisen ajattelutavan. Se vähensi tarvetta puhua erikseen normaalista ja epänormaalista; se koski tervettä ja sairasta, lasta ja aikuista.

Tuhoavuuden paikka Freudin viettiteoriassa

Mikä sitten on tuhoavuuden ja aggression paikka Freudin viettiteoriassa? Freud oli pitkään käsitellyt sadismiksi kutsumiaan ilmiöitä. Hän arveli aluksi, että ne liittyisivät seksuaalisuuteen osatekijänä, joka tuottaa tietynlaista mielihyvää. Sitten hän kokeili ajatuksella, että sadismi, hallinta ja alistaminen toimisivat itsesäilytyksen palveluksessa, mutta sekään ei selitä sitä, että sadismi voi kohdistua myös omaan itseän. Vähitellen hänelle hahmottui kuva ihmisessä asuvasta voimasta, joka ei piittaa mielihyväästä, ei hyvinvoinnista, ei aina edes omasta eikä toisen elämästä, vaan toteuttaa omaa päämääräänsä. Tuo päämäärä on kaaoksen kokemukselta suojautuminen tai ainakin kaaoksen vähentäminen. Ihmisen mielessä asuu järjestyksen luomisen ja kaaoksen poistamisen pakko, eräänlainen demoninen pyrkimys rauhantilaan ja pois häiritsevästä. Se toteuttaa päämääräänsä tavalla tai toisella, usein hintaa kysymättä; äärimmäisissä tapauksissa vaikka oman tai toisen kuoleman hinnalla.

Freudilla ei ole teoriaa aggressiovietistä, vaan teoria ihmisen mielen pakonomaisesta, järjestystä etsivästä ja kaaosta välttävästä pyrkimyksestä. Se ilmenee monesti tuhoavuutena, mutta se myös luo rakenteita, pakottaa ihmiset hakemaan järjestystä ja kehittämään elämisen muotoja ja kulttuureita. Se on galileinen pyrkimys, jonka eri muotojen luetteleminen olisi yhtä loputon tehtävä kuin olisi painovoiman erilaisten ilmenemisten luettelointi. Sen ilmenemismuodot ovat riippuvaisia muista samanaikaisista psyykkisistä tekijöistä kulloisissakin käytännön olosuhteissa. Se ei ole missään tapauksessa pyrkimys, joka aina ja vaihtoehdottomasti etsii mahdollisuutta toteuttaa tuhoamista. Se ilmenee usein hiljaisella ja huomaamattomalla tavalla vailla minkäänlaisia tuhoavia vaikutuksia – aivan kuten painovoima, joka meidän kannaltamme katsottuna monesti pitää elinympäristöämme paikallaan ja järjestyksessä.

Freudin olettaa järjestystä luovaa ja kaaosta poistavaa pyrkimystä, joka on aina läsnä ihmisen psyydessä ja joka pyrkii elämyksellisen rauhantilan saavuttamiseen ja häiritsevän poistamiseen, voisi rinnastaa vaikkapa psyykkiseen hetero- ja autoimmunireaktioon. Immunireaktio pyrkii poistamaan häiritsevän tekijän, mutta mekanismi voi toimia epätarkoituksenmukaisesti. Se voi toimia yliherkästi tai se voi myös ryhtyä tuhoamaan isäntää itseään. Immunireaktio on yläkäsite monenlaisille vasta-ainemekanismeille, joiden kirjo ulottuu normaaleista, hyödyllisistä ja välttämättömistä epätarkoituksenmukaisiin ja elimistöä tuhoaviin. Vastaavasti Freudin oletaman psyykkisen pyrkimyksen kirjo ulottuu normaaleista, hyödyllisistä ja välttämättömistä psyykkisistä poistamis-, pysäyttämisen- ja eristämisenreaktioista liioiteltuihin, epätarkoituksenmukaisiin ja tuhoaviin.

Yksilön uhattu minuus

Freud oletti, että ihmisen minällä on erityinen herkkyys rekisteröidä kaaoksen olemassaolo psyydessä; sellaisen läsnäolo, joka ei järjesty osaksi minuuden kokemusta. Aloitin esimerkeillä kulttuureihin sisään rakennetuista, minuutta uhkaavien

tapahtumien yhteisistä käsittelytavoista. Myös yksilöinä teemme jatkuvasti työtä häiritsevien, minuuden eheyttä uhkaavien kokemusten käsittelemiseksi tai niiltä suojautumiseksi. Myös silloin olemme taipuvaisia siihen, että alamme suojella omaa minäämme itselle tai toiselle aiheuttamastamme pahasta piittaamatta. Silloin voi käydä toteen sanonta *homo homini lupus*, ihminen on susi ihmiselle.

"Useimmat ihmiset pyörivät idyllistä piiriä, liikkuvat kodin ja työpaikan väliä. – – Elävät hyvän ja pahan väliin sijoittuvalla turvallisella maaperällä ja kauhistuvat vilpittömästi nähdessään jonkun, joka murhaa. Silti tarvitaan vain liikahtus tuolta maaperältä ja heistä tulee murhaajia ilman että he tietävät itsekään miten." (Kundera 1987)

Kun jokin tunkeutuu maailmaani ja uhkaa riistää minulta tutuksi käynnyttä, kun se uhkaa outoudellaan, kun se häiritsee ja kiusaa vieraudellaan, niin silloin minulla on itsestään selvä oikeutus ryhtyä toimenpiteisiin tuota häiritsevää vastaan. Houkutteleva, mutta minulle saavuttamaton saa minut tuntemaan avuttomuutta. Se on vihollinen, joka sekoittaa elämäni ellen keinolla tai toisella pysty osoittamaan sille ylivoimaani – tai ellen pysty tuhoamaan itsessäni viriävää häiritsevää houkutusta, jolloin voi toteutua toinen sanonta: ihminen on itsensä pahin vihollinen. Kaikki tuo on tavallista sekä lasten että aikuisten maailmassa.

Minuuden ydin

Minuuteen kohdistuvan uhkan edessä ihmisen toiminta varsin usein sisältää enemmän irrationaalista pakkoa kuin rationaalista valintaa. Aikaansaamastaan hävityksestä, kärsimyksestä ja kuolemasta huolimatta tuolla minuuden puolustamisella on kuitenkin ollut elämää suojeleva funktio. Se on toiminut jotenkuten ja sallinut ihmislajin lisääntyä.

Kahdesta syystä kaikki on nyt toisin. Ensimmäinen syy on se, että minuuden puolustamisen irrationaalisuus voi nyt ottaa käyttöönsä ydinvoiman, aineen perusrakenteisiin sisältyvän täydellisen tuhoavuuden potentiaalin. Olemme menneittä jos käytämme tuota tuhovoimaa suojellaksemme minuutemme eheyttä. Jos pelottomasti oman henkemme uhalla käytämme sitä täyttääksemme sankareina tehtävämme, niin kuka jää jäljelle hyötymään sankaruudestani? Riippumatta siitä, mitä päätöksiä ydinaseiden käytöstä tehdäänkin ja mikä poliittinen tilanne kulloinkin vallitsee, elämme kuitenkin ydinaikakautta pysyvästi ja peruuttamattomasti. Meidän on tunnettava oman minuutemme ytimeen sisältyvä tuhovoima, minuuden irrationaalinen ydin, jotta välttyisimme tekemästä kohtalokkaita erehdyksiä.

Toinen syy siihen, että kaikki on nyt toisin, on maailmanlaajuisen ekokatastrofin uhka. Se on hitaasti mutta kiihtyvällä vauhdilla kehittyvä seuraus minuuden hybriksestä, joka vallan ja hallinnan pyrkimyksessään houkuttelee tuhoamaan elinympäristöämme. Meidän on tajuttava minuutemme ja sen suojelemisen toistuvat perusfunktiot, hallussamme olevien keinojen pakonomaisuus ja houkutus käyttää niitä uudelleen ja

uudelleen. Laajamittaisesti teollistunut aikakautemme ja elämisen pysyvästi ydinaikakaudessa vaativat minän ytimeen ulottuvaa psykologiaa.

Kirjallisuutta:

Evans-Pritchard, Edward Evan (1965) Theories of primitive religion. Oxford.

Freud, Sigmund (1964) Beyond the pleasure principle. Teoksessa: The complete psychological works of Sigmund Freud, osa 18. London.

Girard, René (1977) Violence and the sacred. London.

Herken, Gregg (1985) Councils of war. New York.

Joenniemi, Pertti (1987) A cultural approach to peace and security. Current Research on Peace and Violence, 1: 1.

Kundera, Milan (1987) Jäähyväisvalssi. Porvoo.

Lewin, Kurt (1987) Aristoteelisestä galileolaiseen ajattelutapaan biologiassa ja psykologiassa. Psykologia, 3, liite, s. 2-14. (From Aristotelian to Galilean thinking in biology and psychology. J. Gener. Psychol. 1931: 5:141-177).

Pasquinelli, Carla (1984) Is there an anthropology of peace. Teoksessa: Cultural Roots of Peace. World Futures Federation. GDI Papers 34. Rechart, Eero (1987) The incomprehensible final destruction. Psychiatria Fennica, 9-18.

Ricoeur, Paul (1967) The symbolism of evil. New York and London.

Vernant, Jean-Pierre (1986) Feminine figures of death in Greece. Diacritics, 16: 54-64.

Volkan Vamik (1988) Nuclear weapons and the need to have enemies. A psychoanalytic perspective. Teoksessa: Levine, H.B. (toim.) Psychoanalysis and the nuclear threat, Hillsdale, NJ

Seuraava artikkeli:

[Kirjoittajat](#)